

Республикалық педагогикалық ғылыми-әдістемелік журнал

№02 (99) ақпан 2021 жыл

1 бөлім

Қазақстан ұстазы

Редактор: *М.А. Сағалды*

А.Б. Ермаков

МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ
АҚПАРАТ
МИНИСТРЛІГІНДЕ АСТАНА
ҚАЛАСЫНДА ТІРКЕЛІП,
№12807 - Ж КУӘЛІГІ БЕРІЛГЕН
МЕРЗІМДІ БАСПАСӨЗ
БАСПАСЫ
«Білім әлемі»

Бас редактор –
Усепбаева Н.М.
Редактордың орынбасары –
Байбосынова А.
Әдістеме бөлімінің редакторы –
Култаева Кульдана
Нурбосынқызы

Редакция алқасы:
Текесбаева Анар
педагогика ғылымының
кандидаты, доценті
Бидайбекова Айгул
Құнанбекқызы
БАҰО «Өрлеу» АҚ
Алматы қаласы бойынша
педагогикалық қызметкерлердің
біліктілігін арттыру институты
«Иновациялық даму бөлімінің аға
ғылыми қызметкері
Көшекбаева Б.Б.
Алматы қаласы №167 жалпы білім
беретін мектептің директордың
оқу-ісі жөніндегі орынбасары

Теруге: 2021 жылдың 02.05 күні
жіберілген

Басуға: 2021 жылдың 02.20 күні
кол қойылды

Таралымы: 500 дана
Басылым индексі: 74573

Редакцияның мекен - жайы:
Түркебаев 42-85, қилысы
Төле би

Байланыс телефондары:
Тел: +7 (727) 374-01-77
+7 (727) 265-86-91
Пошта e-mail:
Bilim_alemi.kz@mail.ru
peryzat2011@mail.ru

Қазақстан ұстазы

№02 (99), ақпан 2021 жыл

Ай сайын шығатын республикалық ғылыми –
әдістемелік педагогикалық журнал.
Журнал қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде шығады.

М а з м у н ы

Дильдебаева Лазат Садыққызы	
Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық кабілеттерін дамыту.....	4
Абдугаппарова Умида Суннатұлаевна	
Почему люди путешествуют. Сложные имена существительные.....	7
Әльдебекова Фатима	
Тігін бұйымын трансформациялау және безендіру	12
Жарлыганова Салтанат Куматиевна	
Ағылшын тілін орта мектепте оқыту үрдісінде көрнектілік принципінің рөлі.....	17
Жанылхан Улан Жабаевна	
Применение инновационных технологий на уроках математики.....	20
Рахметов Қуаныш	
ГЕОГРАФИЯ ПӘНІН ОҚЫТУДА ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯ- ЛАРДЫ ОҚУ ҮРДІСІНДЕ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ.....	23
Ноғайбеков Азамат Бектайевич	
Эстафеталық ойындар.....	27
Дүйсембаева Куралай Узакбаевна	
Организация самостоятельной работы учащихся с учебником.....	31
Арыстанова Жазира	
Рухани жаңғыру Тәуелсіз Қазақстанның жаңа қарқынды даму кепілі.....	34
Иланова Кулянда Аскарвна	
ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ОЮ-ӨРНЕКТЕРІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	37
Станбекова Айман Армиевна	
Ақиқатты іздеу жолында.....	41
Назгуль Танатар Балкенқызы	
ДОМБЫРА АСПАБЫНДА ОЙНАУДЫҢ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ.....	44
Дюсенбекова Л.Н	
Тақырыбы: «Қазақтың қара домбырасы».....	47
Рысбаева Бибигуль Маратовна	
Қазақ халқының ұлттық аспабы-домбыра.....	53

Барлық авторлар-мақаласының электронды нұсқасын флешка не диск әкелуі не редакцияның
электронды поштасына жіберуі тиіс. Бір беттің қысқартылған нұсқасын мақала факспен қабылданбайды. Мақалалар
авторлардың стилі, орфография хақы сақталып қалғандығын қамтамасыз етеді. Автордың байлам тұжырымы редакция көзқарасымен сәйкеспейді
де мүмкін. Жарияланымдағы деректердің нақтылығына автор жауапты. Көшіріп басылса не пайдаланылса, сілтеме
жасалуы тиіс.

Директор и.и.е.

А.Б. Есмаилов

Қарағанды қаласы

КММҚ»Қ.Аманжолов атындағы БММ «

Домбыра сыныбының ұстазы

Дюсенбекова Л.Н

ТАҚЫРЫБЫ: «ҚАЗАҚТЫҢ ҚАРА ДОМБЫРАСЫ»

1.1. Домбыраның тарихы.

Домбыра – сан ғасырлардан бері сырын сақтаған, қазақ даласында кеңінен танымал аспап. Дегенмен домбыра әр аймақта әртүрлі болып келеді.

Домбыра – қазақ халқының өте ерте және кең тараған, нағыз табиғи ұлттық музыкалық аспабы. Егер бұрынғы заманда көне аспаптар ән-жыр, ертегі, аңыздарды сүйемелдеу үшін ғана қолданылған болса, енді домбыра жеке шығарма орындауға арналып, күрделі аспаптардың қатарына қосылды.

Этнографтардың жазып қалдырған еңбектеріне жүтінсек, домбыра және өзге халықтың осы тектес аспаптары тіпті сонау орта ғасырларда белгілі болған екен. Мысалы, Әбу Насыр Әл-Фарабидің еңбектерінен тамбур аспабы жайлы оқимыз.

Қазақтың халық аспабы домбыра XIV ғасыр жазбаларында кездеседі. Көне Шумер тілінен аударғанда «кішкене садақ» деген мағына береді.

Алматы облысы, Жамбыл ауданы аумағынан шамамен 2,5 ғасыр бұрын табылған таста қашалған суреті мен 16 ғасыр бұрын Мысыр еліндегі Нахт кабіріне салынған пішінінен еш өзгермеген. Қос ішекті шертіп ойнайтын музыкалық аспап.

Музыкалық ішекті, шертпелі аспаптар тобына жатады.

Аспап әртүрлі үлгіде тұтас ағаштан ойылып жасалады. Аспап үні қоңыр, құлаққа жағымды әрі жұмсақ болып келеді.

Қазақстанның батыс аудандарында домбыра тартудың өзгелерге ұқсамайтын бөлек дәстүрі қалыптасқанын айту керек. Батыс аудандардағы домбыраның негізгі өзгешелігі, көлемі үлкен болып келеді. Сондай-ақ шанағы сопақ, мойны жіңішке, перне саны көбірек. Сондықтан мұндай домбыраны тартқанда қолданылатын техникалық тәсілдерді шанағы жалпақ домбыраға қолдану қиын. Сондықтан бұл соңғы домбыраның мойны едәуір енді және ондағы пернеде аз еді. Перне санын арттыру процесі өте баяу жүрді және оның өзі орындалатын

репертуарға тікелей байланысты еді. Әдетте, жана перне онымен алғаш орындалатын күйдің атымен аталынды. Пернелердің бірі домбырада «Түрікпен күйі» орындағанда байланды да, «Түрікпен пернесі» деп аталды. Бейтарап терция интервалын беретін басқа бір перне Қазақстанның батыс аудандарында «Сарыарқа пернесі» деп аталады.

Аңыздардың бірінде аспаптағы жоғарғы тиектің қалай пайда болғаны жайында айтылады. Жаумен шайқасып, одан соң алыс сапар шегіп әбден қалжырап келе жатқан батыр жолшыбай демалуға аялдайды. Сайдың ішінде саялы жерде жайғасып отырған соң талдан бір шыбық кесіп алады. Оған жылқының қылын керіп байлайды да, дыбыс шығармақ болып көреді. Бірақ қолдан жасалған тым жұпыны аспаптан ешқандай үн шығатын емес, тым-тырыс, меңіреу күйінде қала береді. Батыр оны жанына тастай салады да, өзі қисайып жатып ұйықтап кетеді. Ол жанындағы өзі жасаған аспаптан шығып жатқан дауыстан оянып кетеді. Қолына алып қараған батыр аспаптың мойын тұсынан титтей ағаш тиекті көреді. Оны әлдебіреу ішектің астынан келтіріп орнатып қойған екен. Батыр: «Е, бұл сайтанның ісі болды ғой», – деп ойлайды. Бәлкім содан бері қалған сөз болса керек, халық арасында жоғарғы тиекті «шайтан тиек» деп атайды.

Домбыра аспабында халық күйлерін ғана емес, батыс және шығыс классикалық шығармаларын, танымал туындыларын орындауға болады.

II. Негізгі бөлім:

1.1. Домбыраның құрылысы.

Аспап әртүрлі үлгіде тұтас ағаштан ойып жасала-

Директор ш.к.с.м.с.м.

А.Б. Есмаилов

ды. Тоғыз, он бір, он төрт, жиырма төрт пернесі бөлінеді. Күй арнайы құлақтарымен келтіріледі. Аспап үш қоныр, құлаққа жағымды әрі жұмсақ болып келеді.

Домбыра әр қазақтың жүрек пернесін шертер күй болып төгіледі, әсем әнге сүйемел болады, өсиетті жыр-толғауларға арқау болады, термелерді тербейді.

Қазақ даласында қалыптасқан күй мектебі осы күнге шейін өз маңыздылығын жоғалтқан емес. Күй атасы Құрманғазы дүниеге келген батыс топырағынан қаншама күйшілер шығып, әлемді мойындатты. Домбыра ХХІ ғасыр бренді.

Шығыс халықтарының әрбірінде домбыраға ұқсас бірнеше ішекті аспаптары бар, бірақ қазақ үшін домбыраның орны әрдайым өзгеше.

Домбыраның құрылысы:

Домбыра 3 бөліктен тұрады:

- 1.Бас бөлігі
- 2.Мойны
- 3.Шанақ

Бас бөлігінде: құлақтары мен шайтан тиегі орналасады.

Мойнына: пернелер орналасқан.

Шанагына: тиегі, ойығы, түймесі, ішегі орналасады.

Ал енді мойын бөлігін талдап жіберелік. Оны мына сызбадан көруге болады.

Бұл Таласбек Әсемқұловтың жазығын
терминологиясы.

Домбыра – әрбір құрылымдық деңгейлерінің қызметін жалпы физикалық күрлері әдістермен түсіндірілетін ұлттық акустикалық – аспап.

Домбыраның жалпы ұзындығы – 640 мм, оның шамак бөлігінің ұзындығы – 260 мм, ал мойшының ұзындығы – 320 мм. Ол пернелерінің атауларымен қоса алғанда 35 бөліктен тұрады.

Домбыраны жасамас бұрын ағашына мән беру керек.

Домбыраның құрылысы мынадай 32 атаудан құралады.

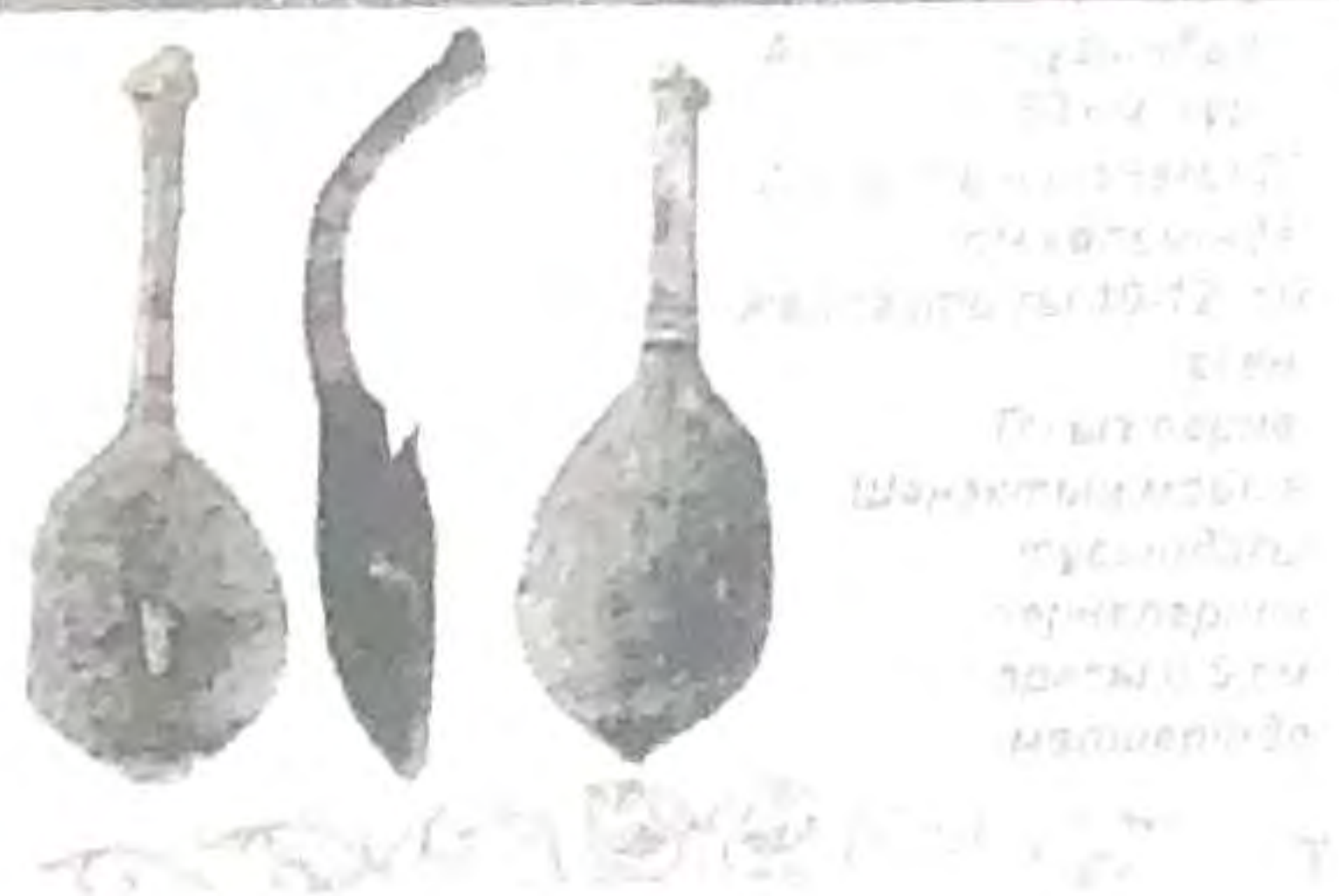
- 1.Бас
- 2.Құлақ
- 3.Бас тиек
- 4.Шайған тиек
- 5.Мойын
- 6.Перне
- 7.Мойынғақ
- 8.Сағақ
- 9.Шанақ
- 10.Ернеулік
- 11.Көмкерме
- 12.Шанақша
- 13.Белағаш
- 14.Сұлық
- 15.Тілше
- 16.Серіппе
- 17.Тиек
- 18.Тұғыл
- 19.Қакпақ
- 20.Қауышак
- 21.Кергіш
- 22.Өкшелік
- 23.Тұғыр
- 24.Түйметиек
- 25.Түйір
- 26.Түйме
- 27.Желкелік
- 28.Кіші тиек
- 29.Өкшетиек
- 30.Ішек
- 31.Астаңғы ішек
- 32.Үстiңгi ішек.

2.2. Домбыранын түрлері.

Домбыраның қазіргі кезде 20-дан астам түрлері бар.

**Үгасырында (б.з.) жасалған
Қара домбыра – төлума бейнесі**

Олардың ішінде:
Өн мен күй домбырасы
Торсық
Тұмар
Кең шанақты (екі нұскасы)
Балдырған
Балашық
Шіңкілдек
Аша
Үш ішекті
Қуыс мойын
Шертер
Оркестр домбыралары

1. Батыс Қазақстан
домбырасының үлгісі

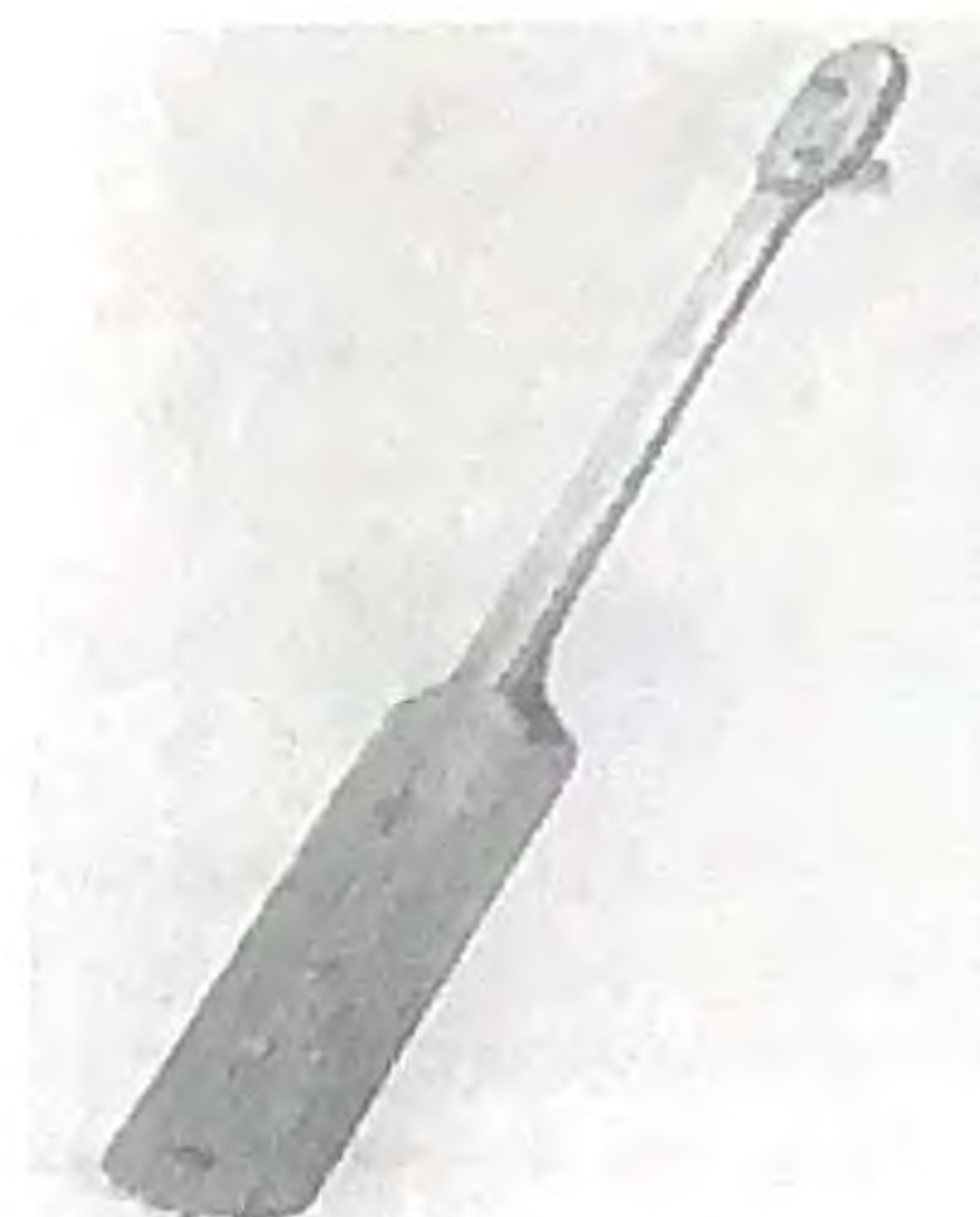
2. Арқа домбырасының үлгісі

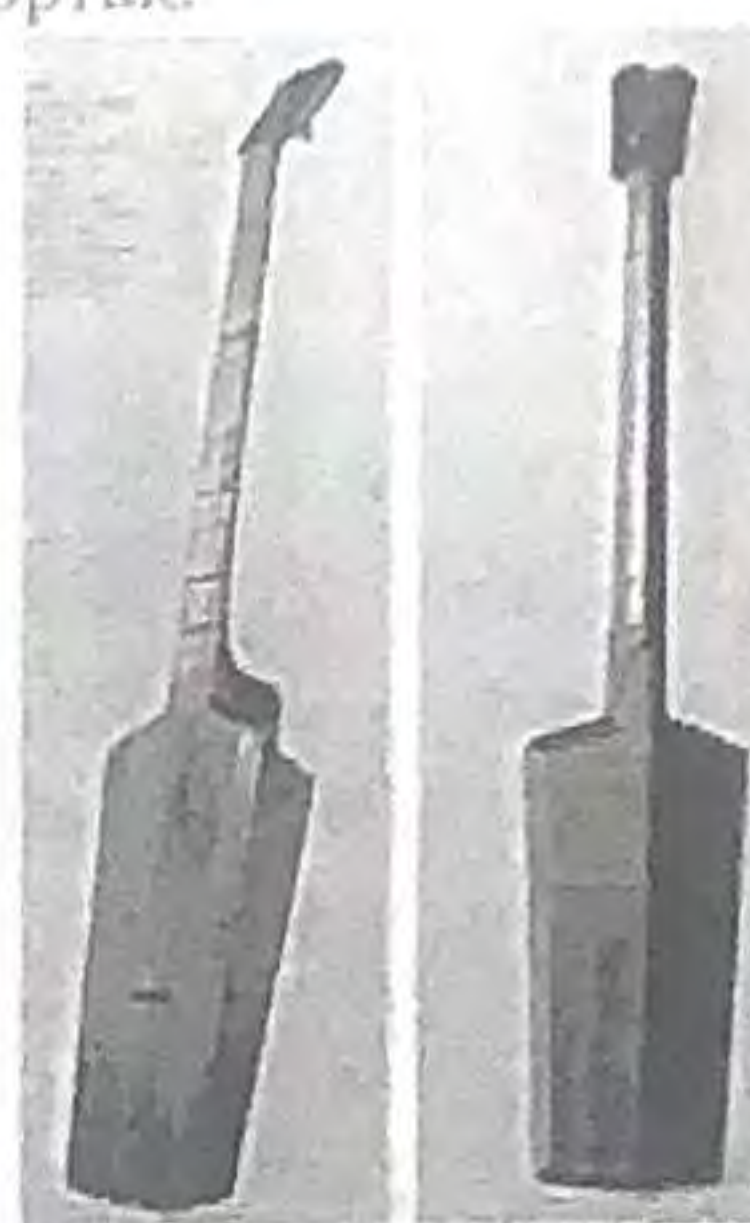
Қоссаз – тұтас ағаштан ойып жасалатын бес ішекті аспап. Шанақтың бірінің бет қақпасы ағаштан, екіншісі термен жабылса, кей жағдайда екі беті де ағашпен жауып жасалады. Мұндай домбырада ойыну өте күрделі. Ел ішінде мұны кейде «Қоссаз», «Қос

саз» деп атайды.

Қоссаз аспабын жасау технологиясы өте күрделі. Оны ағаш, термен, шетен, қайың, шамшат ағаштарын пайдаланады.

Шіңкілдек – шағын үлгіде жасалатын, балаларға арналған екі ішекті аспап, ұзындығы 45-50 см, ені 8-10 см болып келеді, шанағы құрамалы немесе тұтас ағаштан ойып та жасалады. Сыртына ою-өрнек салынып жасалатын пәзік, ашық үнді аспап. Аспап негізінен 4-7 және 7-10 жас аралығындағы балаларға арнап жасалады. Жасалу тәсілі қарапайым. Домбыра жасау әдісімен ортақ.

Қос ішекті домбыра – бұл домбыра тобындағы әлі де болса сирек қолданылатын нұскасы. Бұл домбыра Шығыс және Орталық Қазақстан өңірлерінде дамыған. Кәдімгі екі ішекті домбыраның құрылысы. Аспап ішек саны бұрауы және ішекте орындалатын күй шығармаларымен ерекшеленді.

Шанағы ұзынша, бұрышты бет тактайы қайыңнан жасалынған. Шегелермен бекітілген, мойны жалпақтау болып келеді.

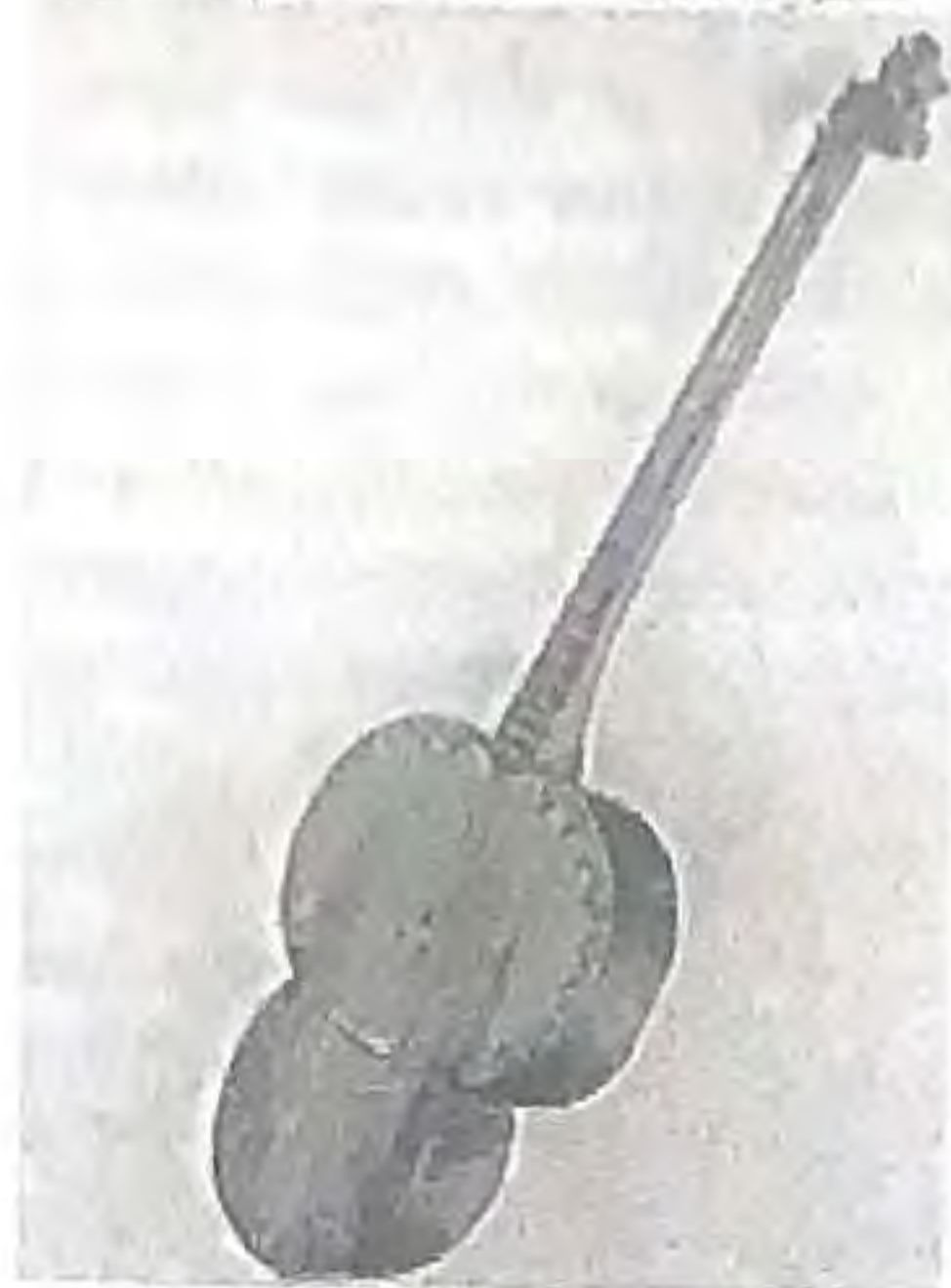
Желбезекті домбыра – екі ішекті, шанағы

Директор инж. А.Б. Есмаиева

«Желбезек домбыраны» жетілдіріп жасаған жалғыз нұсқасы мұражайда сақталуда.

Домбыра атауы осы ерекшелігіне сай аталған. Ұзындығы 90 см, шанағы 18 см. 1983 жылы Мағауия Хамзин «Желбезек домбыраны» жетілдіріп жасаған жалғыз нұсқасы мұражайда сақталуда.

Бүктемелі домбыра – екі ішекті көне нұсқа. Ішектері дыбысқа лайықталып бұралады. Ел арасында мұндай домбыраны «алмалы-салмалы», «кепілді-бұраулы» деп атайды. Мұндай домбыра қазір өте сирек жасалады.

Үшем домбыра – шанағы үш бөлек шар тәріздес етіп тұтас ағаштан ойып жасалады. Ұзындығы 75 см, ені 25 см, биігі 4 см. Аспап үш ішекті, оның жалғыз этнографиялық нұсқасы халық музыкалық аспаптар мұражайы қорында сақталып тұр.

Сонымен домбыраның мен тауып зерттеген түрлері мыналар:

2.1. Атақты күйшілер.

Ән-күй өнері қазақ даласында халықпен бірге

тасып кетеді. Күйшілер халықтың мұң-мұқтажын, арман-тілегін, мақсат-мүддесін әндері мен күйлеріне артады. Күйшілер де күйді әндері шығарып, өздері орындаған. Көне заманнан бері сан ғасырлық тарихы бар 50-ге жуық ұлттық ән-күй аспаптары қолданылып келеді. Олар: қобыз, домбыра, асатаяқ, шанқобыз, қызылпаз, жетіген, т.б.

Қазақ халқының арғы замандағы ән өнері туралы дерек аз. Тек дүйім жұртқа кеңінен танымал болған XIX ғасырда өмір сүрген Біржан сал, Ақан сері, Үкелі Ыбырай, Жаяу Мұса, Естай, Майра, т.б. сияқты әйгілі әнші өнерпаздардан бері қарайғы тарихты ғана білеміз. Қазақтың ән өнерінің аса дамыған жері – Көкшетау, Баянауыл, Қарқаралы сияқты табиғаты көркем, қошпелі салт-дәстүрді, әдет-ғұрыпты бергі заманға дейін ұстанған қасиетті өңірлер.

Қазақтың күй өнері-ешбір халықта жоқ, өзіндік орындау мәнерімен, орындаушылық дәстүрімен, тақырыптарының әртүрлілігімен ерекшеленетін музыкалық аспаптық жанр. Күй XIV ғасырдан бастап қалыптасқан. Күйдің әуендік құрылысы, ырғақтық-орындаушылық әдістері сан алуан. Мысалы, Құрманғазы күйлері екпінді, жігерлі келсе, Дәулеткерейдің күйлері терен толғауға, романтикалық лирикаға негізделген; Тәттімбеттің күйлері әуені әсем, тәтті мұң мен қоңыр сазға толы болса, Қазанғаптың күйлері құбылмалы, ойнақы, төкпе жыр іспетті болып келеді. Күйлер орындаушылық дәстүріне, қағыс түріне қарай, негізінен, екі стильдік мектепке – төкпе және шертпе күй мектептеріне бөлінеді.

Қазақтың атақты күйшісі Құрманғазы мен Дина апамыз туралы сөз қозғамақпын.

Дина Нұрпейісова 1861 жылы Батыс Қазақстан облысы 75 жасында 1937 жылы Мәскеуде халық өнерпаздарының арасында өткен республикалық байқауында, одан кейін 1944 жылы 83 жасында Орта Азияның бес Республикасынан өнерпаздар қатысқан Ташкенттегі он күндікте жүлделі орындарға ие болған.

Күйлері: «Әсем қоңыр», «Бұлбұл», «Қос алқа», «Білек ері» т.б.

Директор инвентаризации А.Б. Есмаилов

Осындай талытты тұрғаның бірі атакты күйші Құрманғазы Сағырбайұлы туралы айтып өткенді жөн санадым.

Құрманғазы Сағырбайұлы – 1818 жылы Батыс Қазақстан облысы, Жанғазы ауданының Жиделі елді мекенінде дүниеге келген. Күй атасы. Атақты композитор, қазақтың аспапты музыка өнерінің қуаспигі.

Шыққан тегі – Кіші жүз, он екі ата Байұлының ұрпағы.

Күйлері: «Қайран шешем», «Кісен ашқан», «Түрмеден қашқан», «Аксақ кнiк», «Сарыарқа», «Адай» т.б.

III. Қорытынды:

3.1. Домбыраны зерттеу нәтижелері.

Өртүрлі үлгідегі домбыралардың қакпактары зерттелінді. Қакпактын жеке бөлшектерін құрастырып жинағаннан кейін серпінін белгілеу үшін кергіш орнатылады. Қакпакты шамакқа отырғызғаннан кейін топты жаңғырык пайда болады. Бұл шамак пен қакпактын арасындағы бір тұтас жаңғырык болып саналады.

Қалаған үнді келтіру үшін Қаптанұлы

Қарағым құмықтарын жүргізу ойынының тапқырлық ойын екенін қақпақтың көлемі негізінде қызық болса, ойынның тербеліс қасиеті де соғұрлым жиілей тұрады. Қақпақты құрастырған және күйге келтірген тапқыр сондай-ақ оның параметрлерін белгілесен де осы жағдайды ескерудің маңызы өте зор. Атаптың тербеліс жиілігі оның физикалық қасиеттеріне де байланысты дедік. Көлемі бірдей екі тапқырдың физикалық қасиеттері әртүрлі болса, ойының шығатын дыбыстың айырмашылығы да үш жарым тонға дейін ашақтайды. Жас ағашқа қарағанда келтірілген ағашты күйге келтіру оңай.

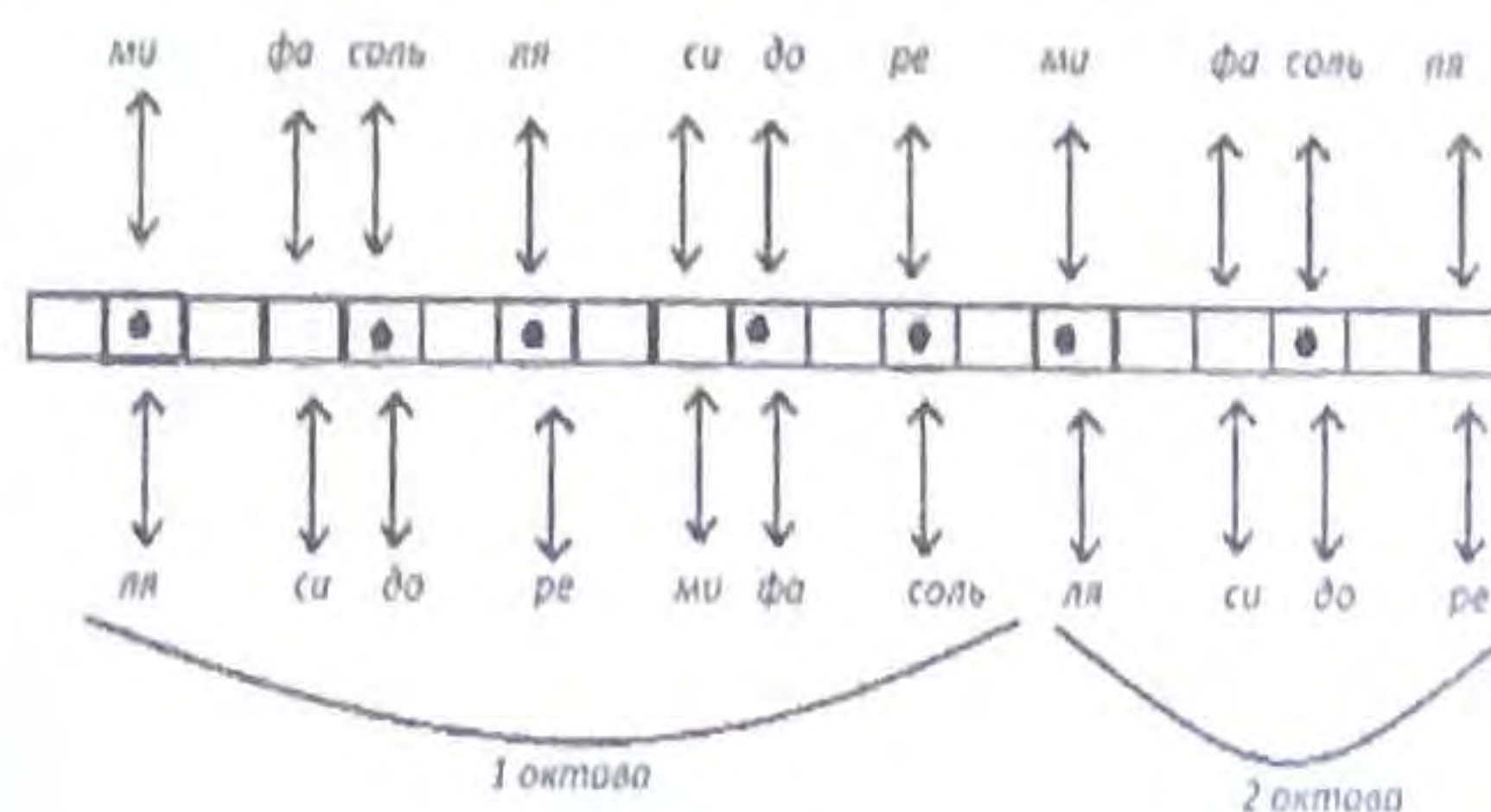
Қақпақ бірнеше шағын тақтайды жетіммен біріктіру арқылы жасатынады. Қақпақты құрайтын тақтайлардың физикалық қасиеттері мен түсі бірдей болуы шарт. Тақтайша ағаштың табиғи жолақтары бойынша бір бағытта жымдастырылып біріктіріледі. Ені – 250 мм, ұзындығы – 400 мм және қалыңдығы – 2,5 мм етіп құрастырылған қақпақтың тербеуіс жиілігі $233 > 08 - 277,12$ гц шамасында болмақ.

Талдау мынаны көрсетті:

шапақтағы қақпақтың тербеліс жиілігі 281,5 гц-ге тең. Домбыра алыт қақпағының көлеміне қарағанда (ені – 195 мм, ұзындығы – 344 мм) мұндай тербеліс жиілігі оны бөліп алғанда да сол күйінде қалдық Қақпақтың қалыңдығы 2,3 – 2,5 мм шамасында, артқы серіппенің биіктігі – 2,2 – 2,7 мм, оның ені – 6,4 мм, алдыңғы серіппенің биіктігі – 2,2 – 2,7 мм, оның ені – 6,4 мм, алдыңғы серіппенің биіктігі – 2,2 – 2,7 мм, оның ені – 4 мм.

Домбыра шертудің «сұқпа» (сұқ және орта саусақпен шертіп ойнау), «жап тақымта» (ішекті бос күйінде қағып, пернені басып отыру), «іліп-қақпай» (ішекті іліп қағу), «теріс қақпай» (жоғары – төмен) деп аталады.

Домбыра – халық даналығы. Ол халқымыздың өмір тәжірибесі мен табиғат, адам, әлем туралы білімдерін, философиялық көзқарасын бейнелеп, оларды атадан-балаға, ұрпақтан-ұрпаққа жалғастырып отырды.

Мәдениетіміздің дәстүрінде көптеген кәсіби күйші-композиторлар қалыптасып, күйшілік дәстүр көптеген мектептерге бөлінді. Бұл күйші-композиторлар өзіндік стильдік ерекшелігімен, қығым техникасымен, музыкалық тілімен, орындау шеберлігімен оқшауланып өнерімізде жарқын із

3.2. Домбыра туралы аңыз, сөзжұмбақ, өлең

Домбыра туралы аңыз

Қазақтың ұлттық музыкалық аспабы домбыра жайлы мынадай аңыз бар.

Ертеде өмір сүрген қаһарлы ханның бойжеткен қызы кедей жігітке ғашық болады. Әкесі оны біліп қойып, жігітті өлтіреді. Қыз бір ұл, бір қыз босанады. Қатыгез хан екі бүлдіршінді мыстан кемпірге беріп жібереді. Мыстан кемпір сәбилерді алысқа, адам жоқ жерге апарып, бір ағаштың басына қызды шығысқа, ұлды батысқа қаратып іліп кетеді. Сәбилердің тамған көз жасынан ағаш бұтақтары бірте-бірте сола бастайды.

Анасы егіздерін іздеп көп жол жүреді. Жылдар өтеді. Бірде далада шіруге айналған биік ағаштың

Түркіге келіп айтылады. Ұйықпаған кейін ананың аядабыр
түнсіздігі сәт. Әуен оятады. Бұлақ түртіп тыңдама – ән
сөзі білсе тұрған қасындағы үткен ағаш екен. Ана күнде
осы байтерекке белін жүреді.

Бір күн қатын дауыл тұрып, ағаш күлағайды. Дауыл соққай сайын ағаштан тарла ұш шығады. Сорғы ана ағаштан қуыс ішін, бұтақтан бұтаққа керілген иіктерді көріп, ағаштан әуеннің қдай шығатынын түсінеді. Сөйтін өл де қуыс ағашқа иік тартып, асқан жасан алады. Сөзан күндіз-түн еңдерін ізлеп кеткен деседі.

СӨЗЖҮМБАК

			Д	И	Н	А			
			К	О	Б	Ы	Э		
		Ж	А	М	Б	Ы	Л		
А	Л	Т	Ы	Б	А	К	А	Н	
			С	Ы	Б	Ы	Э	Г	Ы
		С	Ы	Р	Н	А	Й		
			А	Й	Т	Ы	С		

Сұрақтары:

Курмангазынын шәкірти

Бұл аспапты аңыз бойынша Қорқыт ата жасаған деседі. Ол қай аспап?

Құлманбетпен айтысқан ақын.

Халқымыздың ұлттық ойын-сауығының бір түрі.

Көне ұлттық аспаптың бірі.

Жаяу Мұса қандай аспапта ойнаған?

Топ алдында қолма-қол суырып салып айтылатын сөз сайысы, жыр жарысы қалай аталады.

ӨЛЕН

Домбыра жүрегіммен үндес едін

Өзіңмен сырласымдай тілдесемін.

Бабамнан қалган мұра сен болмасаң,

Өнердің не екенін білмес едім.

Мұқағали Мақатаев

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1.Б.Ж.Аманов. «Қазақтың салттық музыка өнері мен XX ғасыр». Алматы, 2002 жыл.

2.Е.Балабеков. «Қазақтың музыкалық фольклоры». «Алматы», 2005 жыл.

3.Ш.Құлманова, Б.Сүлейменова. «Музыка». 3-сынып. «Атамұра», 2018 жыл.

4. А. Сейдімбек. «Қазақтың күй өнері». «Астана», 2002 жыл.

5.К.Сахарбаева. «Домбыра дастан». «Алматы»,
Мектеп, 2002 жыл.

6.А.Тоқтаған. «Құрманғазы». «Алматы», Білім, 2005 жыл.

7. Интернет суреттері: www.bilimdi.kz www.Twig-bilim.kz т.б. сайттары